

Konrad Wierzbicki

Działalność pastoralna w procesie resocjalizacji osób pozbawionych wolności – implikacje pedagogiczne

Pastoral activity in the process of social rehabilitation persons deprived of their liberty – pedagogical implications

Celem artykułu jest ukazanie wybranych aspektów działalności pastoralnej obecnej w procesie resocjalizacji osób pozbawionych wolności. Próba krótkiego przedstawienia relacji resocjalizacji, będącej odmianą procesu wychowawczego skierowanego na jednostki wadliwie przystosowane i działalności pastoralnej wymaga najpierw odniesienia do jej przedmiotu. Ujmując problem syntetycznie można stwierdzić, że przedmiotem działalności pastoralnej jest działalność Kościoła, jako wspólnoty Ludu Bożego¹, obecna w specyficznych warunkach instytucji więzienia. Niektóre badania nad istotą działalności religijnej wśród więźniów wykazały, że może ona kształtować właściwe systemy wartości sprawców przestępstw, warunkując tym samym skuteczność procesu resocjalizacji. Podjęta problematyka stanowi niewątpliwie istotny z punktu widzenia celów działalności resocjalizacyjnej oraz standardów praw więźniów do wolności sumienia i wyznania religii temat, który wymaga szerszej analizy naukowej.

Słowa kluczowe: duszpasterstwo więzienne, resocjalizacja penitencjar-
na, prawo do wolności sumienia i wyznania

The aim of the article is to show selected aspects of current pastoral activity in the process of social rehabilitation of persons deprived of their liberty. An attempt to briefly present the relationship of social

¹ Por. K. Wojtyła, *Rozważania pastoralne o rodzinie*, [w:] „Rocznik Nauk Społecznych”, 1975, t. III, s. 59.

rehabilitation, which is a variation of the educational process directed at maladapted individuals, and pastoral activity, first requires reference to its subject. To summarize the problem, it can be said that the subject of pastoral activity is the activity of the Church as a community of the People of God, present in the specific conditions of the prison institution. Some studies on the essence of religious activity among prisoners have shown that it can shape the proper value systems of the perpetrators of crimes, thus determining the effectiveness of the social rehabilitation process. The issues raised are undoubtedly an important topic from the point of view of the goals of social rehabilitation activities and the standards of prisoners' rights to freedom of conscience and religion, which requires a broader scientific analysis.

Key words: prison chaplaincy, penitentiary social rehabilitation, the right to freedom of conscience and religion

Wprowadzenie

Minęło już kilkadziesiąt lat od przełomowej pracy Ervinga Goffmana – *Asylums*, w której zaprezentował on jedną ze swoich kluczowych koncepcji socjologicznych, a mianowicie koncepcję instytucji totalnej². W swojej typologii Goffman nakreślił główne cechy totalitarnego systemu subspołecznego, „społecznej hybrydy”³, częściowo formalnej, częściowo nieformalnej organizacji, jaką stanowi więzienie. Dla Goffmana więzienia stanowiły tylko jeden z kilku typów tego typu instytucji, różniących się negatywnym wpływem na osadzonych, nawet jeśli ich pobyt w izolacji mógł sprzyjać procesowi resocjalizacji⁴. Co więcej, jak zauważa autor, wszelka działalność wychowawcza podejmowana przez personel penitencjarny na rzecz osób pozbawionych wolności, może być w dużym stopniu ograniczona i nie przynosić pozytywnych efektów. Istota życia instytucjonalnego w zakładzie karnym, rozwiązania strukturalne i biurokratyczne ograniczenia, wraz z negatywnymi konsekwencjami wynikającymi z dynamiki tzw.

² E. Goffman, *Asylums*, [w:] P. Worsley (red.), „Modern Sociology: Introductory Readings”, London 1961.

³ Tamże, s. 22.

⁴ Zob. K. Miszewski, „Good” and “bad” adaptation to prison isolation of Polish long-term prisoners in the light of Erving Goffman’s typology of adaptation, [w:] „The Prison Systems Review”, nr 118, Warszawa 2023, s. 151–171.

„drugiego życia” nie sprzyjają przystosowaniu człowieka pozbawionego wolności do życia w warunkach wolnościowych, po opuszczeniu zakładu karnego⁵. Dobrze sens takiej tezy potwierdza doświadczenie płynące ze słynnego stanfordzkiego eksperymentu więziennego przeprowadzonego w 1971 roku przez Philipa Zimbardo⁶. Izolacja więzienna może nie sprzyjać procesowi resocjalizacji, pomimo tego, że na przestrzeni wieków „sposób systemowego postępowania ze sprawcami przestępstw kryminalnych przeszedł ogromną ewolucję od mściwego, fizycznego, eliminowania ich ze społeczeństwa, poprzez różne formy ograniczeń praw i wolności, aż do systemów terapeutycznych, probacyjnych i naprawczych”⁷.

Resocjalizacja osób pozbawionych wolności, będąca odmianą procesu wychowawczego wydaje się pozostawać problematycznym obszarem polityki wymiaru sprawiedliwości. W wielu przypadkach podważa się sens działalności naprawczej realizowanej wobec uwięzionych, kwestionując często ekonomiczne lub społeczne jej uzasadnienie⁸.

W dalszym ciągu poszukuje się skutecznych metod resocjalizacyjnych i rozwiązań organizacyjnych, pozwalających na przykład na zmniejszenie recydywy – liczby więźniów, którzy ponownie popełniają przestępstwo po wyjściu z więzienia⁹.

Ciekawą propozycję rozwiązań w tym zakresie proponuje Agnieszka Pytka, która zauważa, że: „Szansą na zmniejszenie czynnika recydywy byłoby wypracowanie pewnego modelu integracyjnego, który skupiałby i koordynował działania skierowane i prowadzone przez różne podmioty

⁵ A. Szymanowska, *Czynniki sprzyjające i utrudniające readaptację społeczną recydywistów*, [w:] *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w Polsce – w poszukiwaniu skuteczności*, H. Machel (red.), Gdańsk 2006, s. 185–191.

⁶ Zob. P.G. Zimbardo, C. Maslach and C. Haney, *Reflections on the Stanford Prison Experiment: Genesis, transformations, consequences*, [w:] *Obedience to authority: Current Perspectives on the Milgram paradigm*, T. Blass (red.), Mahwah, N.J., Erlbaum, 2000.

⁷ I. Pospiszyl, *Paradygmaty postępowania wobec sprawców przestępstw – wybrane zagadnienia*, [w:] „The Prison Systems Review”, nr 117, Warszawa 2022, s. 127.

⁸ Zob. P. Stępnia, *Resocjalizacja (nie)urojona. O zawłaszczaniu przestrzeni penitencjarnej*, Difin, Warszawa 2017; I. Pospiszyl, *Neopenologia – Spór O Sens Istnienia Resocjalizacji Penitencjarnej*, [w:] „Resocjalizacja Polska”, nr 22, 2021, s. 185–204; K. Wierzbiński, *Warunki izolacji penitencjarnej a wizja procesu resocjalizacji*, [w:] *Współczesne zagrożenia. Formy i skutki*, Jan Zimny (red.), Stalowa Wola 2013, s. 405–425.

⁹ Zob. T. Szymanowski, *Dalsze losy nieletnich i młodocianych sprawców przestępstw. Rozmiary recydywy u młodocianych więźniów po upływie 10 lat od ich zwolnienia z zakładów karnych*, [w:] „Archiwum Kryminologii”, nr VI, 1974, s. 156–177; K. Miszewski, *Readaptacja społeczna zwalnianych więźniów długoterminowych a powrót do przestępstwa*, [w:] „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze”, 2020, 590 (5), s. 40–50; A. Siemaszko, *Przestępczość wielokrotnych recydywistów i stosowana wobec nich polityka karna*, [w:] „Archiwum Kryminologii”, 1983, (X), s. 23–54.

zajmujące się nie tylko działalnością resocjalizacyjną, ale także pomocą i wsparciem osób, które opuściły jednostki penitencjarne”¹⁰.

Jednocześnie, dokonując omówienia słabych i mocnych rozwiązań stosowanych w więziennej praktyce resocjalizacyjnej, A. Pytka zwraca uwagę na fakt, iż: „Liczba realizowanych programów resocjalizacyjnych wśród osób skazanych nie przekłada się na ich efektywność”¹¹. Z tych też względów, w ocenie przywołanego autora niezbędne jest zmniejszenie liczby realizowanych programów resocjalizacyjnych wobec osadzonych, podwyższenie ich jakości oraz ewaluacja, która pozwoliłaby ocenić efekty podejmowanych interwencji resocjalizacyjnej, oraz ustalić, czy dany projekt wychowawczy osiągnął zakładane cele, czy też nie¹². Takie stanowisko podziela również Najwyższa Izba Kontroli, która w raporcie pokontrolnym dotyczącym programów resocjalizacyjnych skierowanych do osób pozbawionych wolności przedstawiła szereg zastrzeżeń do zadań realizowanych, w tym zakresie¹³. W ocenie organu kontrolującego, „słaba” ocena programów, wynikała między innymi z niedostosowania programów do indywidualnych potrzeb osób pozbawionych wolności, jak również z niedostatecznego przygotowania wychowawców i psychologów do ich realizacji.

Przyglądając się sytuacji osób pozbawionych wolności, akcentując rolę wartości w funkcjonowaniu społecznym i rozwoju osobowym każdego człowieka, trudno nie dostrzec ich znaczenia w oddziaływaniach profilaktycznych i resocjalizacyjnych. Społeczny wymiar pozytywnie zakończonych procesów korekcyjnych wobec skazanych, znajdujemy we wszystkich ujęciach definicyjnych resocjalizacji¹⁴.

Najłatwiej zaobserwować skuteczność resocjalizacji w obszarze modyfikacji zachowań¹⁵. Jest to swego rodzaju „wytrenowanie” prawidłowych standardów zachowania, bez konieczności zmiany postaw czy przekonań jednostki. W działalności wychowawczej niezbędna jest trafna i rzetelna

¹⁰ Zob. A. Pytka, *Rola i znaczenie oddziaływań wychowawczych funkcjonariuszy Służby Więziennej w pracy z osobami osadzonymi*, [w:] M. Kuryłowicz, M. Strzelec (red.), *Praca penitencjarna*, Wydawnictwo SWWS, Warszawa 2020, s. 17.

¹¹ Tamże, s. 15.

¹² Por. tamże, s. 21.

¹³ Zob. <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/nik-o-readaptacji-spolecznej-skazanych-na-wieloletnie-kary-pozbawienia-wolnosci.html>

¹⁴ L. Pytka, *Różne ujęcia definicji resocjalizacji*, [w:] B. Urban, M. J. Stanik (red.), *Resocjalizacja*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 2007, s. 73–77; A. Lewicka-Zelent, A. Pytka, *Opinions of prisoners and penitentiary educators on performance of work by persons deprived of liberty*, [w:] „Resocjalizacja Polska”, 2021, (21), s. 303–316.

¹⁵ Zob. M. Nowak, *Metoda hermeneutyczna w pedagogice*, [w:] „Roczniki Nauk Społecznych KUL”, 1993, t. 21, nr 2, s. 49–58.

diagnoza, którą należy uruchamiać na każdym etapie cyklu działalności zorganizowanej, gdyż diagnoza stanowi punkt wyjścia do czynności projektowania¹⁶, pozwala na systematyczną kontrolę przebiegu procesu wychowania oraz umożliwia przeprowadzenie oceny efektów pracy i korekty cyklu pedagogicznego¹⁷. Niektórzy badacze twierdzą, że pobyt w izolacji może być dla wielu skazanych łatwiejszy od funkcjonowania w środowisku wolnościowym, bowiem powrót do rzeczywistości społecznej, która zmienia się dzisiaj tak szybko, może powodować odtrącenie przez społeczeństwo z powodu nieprzystosowania¹⁸. Takim postawom zapobiegać ma działalność penitencjarna prowadzona wobec skazanych.

„*Uczestnictwo społeczeństwa w wykonywaniu orzeczeń, pomoc w społecznej readaptacji skazanych oraz Fundusz Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej*” to tytuł rozdziału VII ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (dalej: k.k.w)¹⁹. Zawarte w niniejszym rozdziale przepisy umożliwiają współdziałanie przedstawicieli społeczeństwa w procesie wykonywania orzeczeń.

W myśl art. 38 § 1 k.k.w.: „wykonywaniu kar, środków karnych, kompensacyjnych, zabezpieczających i zapobiegawczych, w szczególności związanych z pozbawieniem wolności, oraz przepadku mogą współdziałać stowarzyszenia, fundacje, organizacje oraz instytucje, których celem działania jest realizacja zadań określonych w niniejszym rozdziale, jak również kościoły i inne związki wyznaniowe oraz osoby godne zaufania”. Ich zadaniem jest uczestnictwo w prowadzeniu działalności resocjalizacyjnej, społecznej, kulturalnej, oświatowej, sportowej i religijnej w zakładach karnych lub aresztach (art. 38 § 2 k.k.w.) w porozumieniu z dyrektorem zakładu karnego lub aresztu śledczego²⁰.

Podmioty, o których mowa w art. 38 § 1 k.k.w. oraz osoby godne zaufania mogą uczestniczyć w radach oraz innych organach kolegialnych, działających w celu świadczenia pomocy skazanym i ich rodzinom

¹⁶ Zob. K. Wierzbicki, D. Gałek, M. Stańczuk, *Selected problematic issues concerning penitentiary practice*, [w:] „International Journal of New Economics and Social Sciences”, 2022, s. 9–25.

¹⁷ E. Mazurkiewicz, *Problemy diagnostyki społecznej w praktyce pedagogicznej*, [w:] T. Pilch, R. Wroczyński (red.), *Metodologia pedagogiki społecznej*, Wydawnictwo Ossolineum, Wrocław 1974, s. 293–335.

¹⁸ A. Korwin-Szymanowska, *Charakterystyka recydywistów zwalnianych z zakładów karnych i ich sytuacji życiowej* (na podstawie wyników badań zakończonych w 2002 r.), [w:] „Przegląd Więziennictwa Polskiego”, nr 38-39, Warszawa 2003, s. 43–58.

¹⁹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. *Kodeks karny wykonawczy*, Dz. U. z 2023 r. poz. 127.

²⁰ Zob. K. Wierzbicki, *Podstawy prawne udziału społeczeństwa w resocjalizacji skazanych zagrożonych wykluczeniem społecznym*, [w:] A. Grzędzińska, K. Majdzińska, A. Sulowska (red.), *Ubóstwo i wykluczenie. Wymiar ekonomiczny, społeczny i polityczny*, Wydawca: Szkoła Główna Handlowa – Bramasole Public Relations & Publishing House, Warszawa 2010, s. 173–178.

oraz koordynowania współpracy społeczeństwa z zakładami karnymi i aresztami śledczymi. Przedstawiciele ci, a także osoby godne zaufania, mogą też uczestniczyć w społecznej kontroli nad wykonywaniem kar, środków karnych, zabezpieczających i zapobiegawczych (art. 39 § 1 k.k.w.). Zakres pomocy udzielanej przez uprawnione podmioty obejmuje wsparcie materialne, prawne, medyczne oraz ułatwienie znalezienia pracy²¹.

Do podstawowych działań, które mogą być podejmowane przez uprawnione podmioty oraz osoby godne zaufania w ramach ich uczestniczenia w wykonywaniu kar, środków karnych, zabezpieczających i zapobiegawczych, należą²²:

- 1) inicjowanie, organizowanie i realizowanie zadań mających na celu zapobieganie przestępczości i przeciwdziałanie powrotowi do przestępstwa oraz kształtowanie społecznie pożądanej postawy skazanych;
- 2) realizacja zadań wynikających z programów resocjalizacyjnych przez prowadzenie działalności społecznej, kulturalnej, oświatowej, sportowej i religijnej wobec skazanych;
- 3) świadczenie, w uzasadnionych przypadkach, niezbędnej pomocy materialnej, medycznej i prawnej skazanym oraz ich rodzinom;
- 4) utrzymywanie celowych kontaktów ze skazanymi;
- 5) przygotowywanie osób pozbawionych wolności do życia po zwolnieniu z zakładu karnego, aresztu śledczego oraz zakładu, w którym są wykonywane środki zabezpieczające, w tym przez udzielanie niezbędnej pomocy w uzyskaniu pracy i zakwaterowania;
- 6) podejmowanie innych działań mających na celu readaptację społeczną skazanych i zapobieganie przestępczości²³.

Zakres pomocy możliwej do zaoferowania skazanym przez stowarzyszenia, fundacje, organizacje i instytucje oraz Kościoły i inne związki wyznaniowe, a także osoby godne zaufania, obejmuje szeroki wachlarz aktywności. „Społeczna kontrola” ww. podmiotów polega na przeprowadzaniu rozmów z osobami skazanymi i ich przełożonymi; lustracji miejsc zakwaterowania, pracy i nauki; zapoznawaniu się ze sposobem realizacji środków oddziaływania i ich zgodnością z celami wykonania

²¹ *Uzasadnienie rządowego projektu kodeksu karnego wykonawczego [w:] Nowe kodeksy karne z 1997 r. z uzasadnieniami 1998*, s. 540.

²² Zob. §3 Rozporządzenia Prezesa Rady Ministrów z dnia 28 grudnia 2016 r. w sprawie współdziałania podmiotów w wykonywaniu kar, środków karnych, kompensacyjnych, zabezpieczających, zapobiegawczych oraz przepadku, a także społecznej kontroli nad ich wykonywaniem, Dz.U. z 2016 r. poz. 2305.

²³ Tamże.

kary, zwłaszcza w zakresie: zatrudnienia, nauczania, zajęć kulturalno-oświatowych i sportowych oraz organizacji czasu wolnego, środków terapeutycznych, podtrzymywania więzi z rodziną i innymi osobami bliskimi, korzystania z wolności religijnej; przyjmowaniu skarg i wniosków skazanych oraz podejmowaniu innych działań mających na celu wzmocnienie praworządnego działania organów państwowych.

Celem realizowanych działań jest zapobieganie przestępczości, przeciwdziałanie powrotowi do przestępstwa oraz kształtowanie społecznie pożądanej postawy skazanych, co odpowiada realizacji celów wykonywania kary pozbawienia wolności²⁴.

Ugruntowanie polityki penitencjarnej w kierunku współpracy ze społeczeństwem zwiększa szanse skazanych na odnalezienie się we współczesnym świecie i zapobiega występowaniu wśród osadzonych zjawiska wykluczenia społecznego i marginalizacji²⁵.

Wypracowane przez polskie więziennictwo rozwiązania systemowe w zakresie pracy wychowawczej ze skazanymi, oparte na wieloletnich doświadczeniach penitencjarnych pozwoliły na wybór tych metod pracy, które powinny gwarantować najlepszy efekt readaptacji społecznej²⁶. Tymczasem, w opinii niektórych badaczy, w procesie resocjalizacji instytucjonalnej warto jest odwoływać się do doświadczeń związanych z religijnością osób skazanych, która może być ważnym środkiem motywującym do zmiany postaw²⁷. W związku z powyższym przyjrzyjmy się bliżej problematyce związanej z działalnością religijną w warunkach izolacji penitencjarnej.

²⁴ A. Fidelus, *Determinanty readaptacji społecznej skazanych*, Wydawnictwo UKSW, Warszawa 2012.

²⁵ K. Wierzbicki, *Badania naukowe w środowisku więziennym*, [w:] „Forum Penitencjarne”, nr 3, 2015, s. 30–31.

²⁶ Zob. A. Lewicka-Zelent, A. Pytka, *Opinie więźniów na temat wykonywanej przez nich pracy podczas odbywania kary pozbawienia wolności w polskich zakładach karnych*, [w:] „Studia Prawnicze KUL”, (2), 2023, s. 131–151.

²⁷ Zob. K. Wierzbicki, *Praktyki religijne osób pozbawionych wolności w Zakładzie Karnym w Chełmie*, [w:] J. Nikołajew, K. Walczuk (red.), *Wolność sumienia i religii osób pozbawionych wolności. Aspekty prawne i praktyczne*, Wydawnictwo Diecezji Siedleckiej UNITAS, Siedlce 2016, s. 417–433; S. Bębas, *Rola religii i duszpasterstwa więziennego w pracy penitencjarnej*, [w:] S. Bębas (red.), *Współczesne oblicze resocjalizacji penitencjarnej*, Radom 2010; K. Pierzchała, *Przejawy życia religijnego osób pozbawionych wolności*, [w:] „Kultura i Edukacja”, 2008, nr 1, s. 176–183.

Religijność jako przedmiot zainteresowania pedagogiki resocjalizacyjnej

Religia może wносить w życie człowieka nowe, inne spojrzenie na dotychczasowy sposób postępowania²⁸. Odbywać się to powinno w sferze wewnętrznej, intymnej, ale wymaga również pewnej oprawy instytucjonalnej, zwłaszcza w takim miejscu, jakim jest więzienie. Stąd też przekonanie owo winno być skonfrontowane z realiami aresztu i zakładu karnego, a możliwe jest to tylko wtedy, gdy wiąże się z konstrukcją prawną, umożliwiającą realizację prawa do praktyk religijnych²⁹.

Erich Fromm odnajduje w religijności jedną z prób rozwiązywania egzystencjalnego problemu człowieka. Uważa, że trudno wyobrazić sobie jednostkę ludzką „bez potrzeby religijnej, potrzeby posiadania układu orientacji i przedmiotu czci”³⁰. Z kolei według Burrhusa Frederica Skinnera, twórcy behawiorystycznej teorii uczenia się „religia jako byt kultury wzmacnia zachowanie sprawcze człowieka, rozdziela nagrody i kary. Ludzie – zatem – chodzą do kościoła, modlą się, wykonują dobre uczynki, ponieważ instytucje religijne są źródłem wzmocnień”³¹.

W przypadku osób pozbawionych wolności umiejętnie poprowadzony proces powtórnej socjalizacji jednostki powinien być przyczyną jej przemian w sferze ontycznej, egzystencjalnej, a także religijnej³². W tym znaczeniu, udział więźniów w praktykach religijnych w okresie izolacji jawi się głównie jako sposób zaspokojenia indywidualnych potrzeb psychicznych człowieka, jego dążeń do akceptacji, zrozumienia i przebaczenia. To także nie dający się bagatelizować element oddziaływań wychowawczych prowadzonych wobec osadzonych mogący stanowić wzmocnienie poczucia przynależności grupowej, ułatwiać readaptację

²⁸ Por. J.L. Griffith, M.E. Griffith, *Odkrywanie duchowości w psychoterapii*, tłum. K. Gdowska, Kraków 2008, s. 48.

²⁹ A. Kwieciński, *Podstawy prawne realizacji prawa do wolności religijnej w warunkach izolacji penitencjarnej. Rozważania na marginesie dyskusji o zjawisku multikulturowości populacji więziennej*, [w:] „Przegląd Prawa i Administracji”, 2015, 100, s. 251–264.

³⁰ E. Fromm, *Szkice z psychologii religii*, PIW, Warszawa 1980, s. 137.

³¹ J. Kozielski, *Koncepcje psychologiczne człowieka*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2000, s. 40.

³² Por. J. Michalski, *Edukacja i religia jako źródło rozwoju egzystencjalno-kognitywnego. Studium hermeneutyczno-krytyczne*, Toruń 2004, s. 107.

społeczną wpływać na zmianę dotychczasowego myślenia i zachowania, w kierunku wychowania resocjalizacyjnego³³.

Większość przestępców boryka się z poważnymi problemami z adaptacją społeczną, które mogą obejmować stygmatyzację i ostracyzm w rodzinie i społeczności oraz wynikający z tego negatywny wpływ na ich zdolność do znalezienia pracy lub mieszkania, powrotu do formalnej edukacji czy budowania (lub odbudowy) kapitału indywidualnego i społecznego. Jeśli nie otrzymają pomocy w rozwiązaniu tych problemów, ryzykują wpadnięcie w błędne koło nieudanej integracji społecznej, recydywy, ponownego skazania i odrzucenia społecznego³⁴.

„Rehabilitacja” przestępców i ich pomyślna reintegracja społeczna powinna być jednym z podstawowych celów systemów wymiaru sprawiedliwości. Prawnie wiążące międzynarodowe konwencje dotyczące praw człowieka, a także standardy i normy Organizacji Narodów Zjednoczonych w zapobieganiu przestępczości i wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych, wyraźnie uznają ten punkt i podkreślają znaczenie interwencji wspierających reintegrację społeczną przestępców jako środka zapobiegawczego dalszym przestępstwom i ochronie społeczeństwa.

Akty prawne, międzynarodowe i krajowe, od dawna dostrzegają potrzebę uwzględniania działalności religijnej w procesie resocjalizacji, wnosząc kolejne rozwiązania, które powinny służyć fundamentalnym celom wykonywania kary pozbawienia wolności³⁵.

W art. 18 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka wskazano, iż: „Każda osoba ma prawo do wolności myśli, sumienia i religii; prawo to obejmuje wolność zmiany swej religii lub przekonań, jak również wolność manifestowania swej religii lub przekonań, indywidualnie lub wspólnie z innymi, publicznie lub prywatnie, poprzez nauczanie, praktyki religijne, sprawowanie kultu i rytuałów”³⁶.

³³ W różnych obszarach działalności wychowawczej istnieje duże zapotrzebowanie na wypracowanie stosownych standardów opieki duchowej, zob. J. Surzykiewicz, *Religia, religijność i duchowość jako zasoby osobowe i kapitał społeczny w pedagogice społecznej/pracy socjalnej*, [w:] „Pedagogika Społeczna”, 2015, nr 1 (55), s. 60.

³⁴ A. Fidelus, *Uwarunkowania readaptacji społecznej skazanych – podstawy teoretyczne i aspekty praktyczne w poszukiwaniu*, [w:] „The Prison System Review”, nr 107, 2020, s. 87–112.

³⁵ Zob. L. Wieczorek, *Wdrażanie standardów Rady Europy w zakresie wykonywania kary pozbawienia wolności na przykładzie wybranych instytucji prawa europejskiego i prawa polskiego*, [w:] „Przegląd Więziennictwa Polskiego”, nr 100, Warszawa 2018, s. 35–58.

³⁶ Powszechna deklaracja praw człowieka – Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 217 A (III), proklamowana i przyjęta w Paryżu w dnia 10 grudnia 1948 r.

Wśród dokumentów przyjętych przez ONZ, a dotyczących problematyki ochrony praw jednostki, należy wskazać także Konwencję w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania³⁷, w której obok podstawowych zagadnień związanych z izolacją penitencjarną (takich jak zasady wykonywania kary izolacyjnej, właściwe warunki bytowe, higieniczne oraz kontakty ze światem zewnętrznym), znalazły się normy 41 i 42 zatytułowane „Religia”³⁸. Umieszczono w nich prawa dotyczące korzystania z posługi przedstawiciela wyznania, którego wierni osadzeni są w danej jednostce penitencjarnej, w tym także prawa do odprawiania nabożeństw oraz składania prywatnych wizyt duszpasterskich więźniom tego wyznania. Dodatkowo, każdy osadzony ma prawo do kontaktu z odpowiednim przedstawicielem dowolnej religii, a praktykowanie wyznania powinno być możliwe także dzięki zapewnieniu dostępu do publikacji książkowych o tematyce religijnej.

Zapisy odnoszące się bezpośrednio do kwestii religii i wyznania umieszczone zostały także we Wzorcowych regułach minimalnych Organizacji Narodów Zjednoczonych dotyczących postępowania z więźniami (tzw. Reguły Nelsona Mandeli)³⁹. Reguły te w kilku zapisach odnoszą się do zakazu dyskryminacji osadzonych ze względu m.in. na wyznawaną religię oraz jednocześnie podkreślają potrzebę poszanowania posiadanych przekonań religijnych i moralnych więźniów⁴⁰.

Zgodnie z regułą 66 „W takim stopniu, w jakim to będzie możliwe, każdemu więźniowi zezwoli się na zaspokajanie jego potrzeb religijnych poprzez uczęszczanie na nabożeństwa odbywające się w zakładzie karnym oraz posiadanie książek na temat przestrzegania wskazań religijnych i obejmujących zasady wyznawanej przez niego religii”. Z kolei w myśl reguły 91 „Postępowanie z osobami skazanymi na karę pozbawienia wolności lub podobny środek będzie miało na celu, w takim stopniu, w jakim długość wyroku na to pozwala, wywołanie w nich woli prowadzenia po zwolnieniu życia zgodnego z prawem i samodzielnego zarabiania

³⁷ Konwencja przyjęta została przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 10 grudnia 1984 r., Dz. U. z 1989 r., Nr 63, poz. 378, ratyfikowana przez Polskę w dniu 21 października 1989 r., <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/konwencja-w-sprawie-zakazu-stosowania-tortur-oraz-innego-okrutnego-nieludzkiego-lub-ponizajacego-tractowania-albo-karana>.

³⁸ Z. Lasocik, *Praktyki religijne więźniów*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1993, s. 46.

³⁹ Zgromadzenie Ogólne ONZ przyjęło rezolucję w dniu 7 października 2015 r., <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/reguly-nelsona-mandeli>

⁴⁰ Zob. J. Nikołajew, *Reguły Minimalne i Europejskie Reguły Więzienne a prawo więźniów do wolności sumienia i religii w Polsce*, [w:] „Studia z Prawa Wyznaniowego”, 2013, t. 16, s. 111–135.

na własne utrzymanie, a także przystosowanie ich do tego. Postępowanie będzie tego rodzaju, by wzbudzić uczucie szacunku dla siebie oraz rozwinąć w nich poczucie odpowiedzialności”. Dla osiągnięcia tego celu, zgodnie z regułą 92, „... powinny być wszelkie odpowiednie środki, włączając w to – w państwach, w których jest to możliwe – opiekę religijną, a także wykształcenie, doradztwo i szkolenie zawodowe, doradztwo w zatrudnieniu, indywidualne programy postępowania z więźniem, wpływanie na rozwój fizyczny i moralny, zgodnie z indywidualnymi potrzebami każdego więźnia, przy wzięciu pod uwagę jego przeszłości społecznej i kryminalnej, jego fizycznych oraz psychicznych zdolności i predyspozycji, jego osobowości, długości wyroku oraz perspektyw po zwolnieniu z zakładu”⁴¹.

W kolejnym akcie prawa międzynarodowego – Europejskich Regułach Więziennych z 2006 r. oprócz zwrócenia uwagi na potrzebę poszanowania wolności myśli, sumienia i wyznania więźniów, jak również zagwarantowania prawa do praktykowania religii, zaznaczono, że osadzonych nie można przymuszać do żadnego wyznania. Standardy międzynarodowe dotyczące prawa więźniów do korzystania z wolności religijnej znajdują odbicie w rodzimym porządku prawnym, zwłaszcza w przepisach ustawy zasadniczej oraz innych aktach wykonawczych.

W art. 53 Konstytucji RP określono gwarancje wolności sumienia i religii, które przysługują każdemu. „Wolność religii obejmuje wolność wyznawania lub przyjmowania religii według własnego wyboru oraz uzewewnętrzniania indywidualnie lub z innymi, publicznie lub prywatnie, swojej religii przez uprawianie kultu, modlitwę, uczestniczenie w obrzędach, praktykowanie i nauczanie. Wolność religii obejmuje także posiadanie świątyń i innych miejsc kultu w zależności od potrzeb ludzi wierzących oraz prawo osób do korzystania z pomocy religijnej tam, gdzie się znajdują”⁴².

Mając na uwadze fakt, że proces wychowania resocjalizacyjnego dokonuje się i weryfikuje przede wszystkim w czynach danego więźnia, poprzez które uczestniczy on w działaniach osobowych ujawniających jego człowieczeństwo, w dalszej części opracowania można zatem przywołać

⁴¹ <https://edu.cossw.pl/file/redir.php?f=WXJcOvIKzW>.

⁴² Art. 53 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. z 1997 nr 78, poz. 483.

argumenty przemawiające za metodyczną wartością tak rozumianego wychowania⁴³.

Aktywność Kościoła w środowisku więziennym

Aktywność Kościoła w życiu społecznym oraz jego obecność w środowisku więziennym wyrasta z prowadzonej w nim od wielu lat nowej ewangelizacji⁴⁴.

Jan Paweł II w encyklice „*Veritatis splendor*” z 6 sierpnia 1993 r. napisał: „Ewangelizacja jest największym i najbardziej porywającym wyzwaniem, wobec którego Kościół staje od początku swego istnienia [...]. Jednakże moment historyczny, który obecnie przeżywamy, a w każdym razie przeżywają go liczne narody, stanowi wielkie wezwanie do nowej ewangelizacji [...], która musi być prowadzona z nową gorliwością, nowymi metodami i zastosowaniem nowych środków wyrazu”⁴⁵. Wsparciem w misji przekazywania wiary służyć ma opublikowany w 1992 roku *Katechizm Kościoła Katolickiego*, określający katechezę jako całość wysiłków podejmowanych w celu wychowywania dzieci, młodzieży i dorosłych w wierze⁴⁶.

Działalność papieża – Polaka jako zwierzchnika Kościoła katolickiego w latach 1978–2005 wpisuje się w dzieje współczesnej ludzkości, także w odniesieniu do odizolowanych od społeczeństwa – uwięzionych. Jan Paweł II w swoim długoletnim pontyfikacie bardzo często dotykał problemu więźniów i ich rodzin, wydał wiele orędzi skierowanych właśnie do tej grupy ludzi. Przekraczając progi więzień, Jan Paweł II był świadomy ograniczeń formalno-prawnych swojej misji. Wiedział, że do jego misji nie należy wymiar ludzkiej sprawiedliwości i zastępowanie instancji prawnych, które osądziły więźniów. Nie czuł się też powołany do oceny odpowiedzialności i znaczenia wyrządzonych przez więźniów krzywd.

Papież zwracał uwagę na to, że więzień, który odbywa karę za popełnione przestępstwo, nie przestaje być człowiekiem. Jest obciążony słabością i grzechem, niekiedy zbrodnią; jest skłonny do recydywy, ale

⁴³ Por. M. Nowak, *Rozwój i jego wychowawcza wartość w pedagogice rozwoju według Jana Pawła II*, [w:] „*Labor et Educatio*”, nr 3, s. 31–50.

⁴⁴ K. Bedyński, *Duszpasterstwo więzienne w Polsce. Zarys historyczny*, First Business Collage, Warszawa 1994.

⁴⁵ Jan Paweł II, *Encyklika Veritatis splendor*, Watykan 1993, n. 106

⁴⁶ *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Wydawca: Pallottinum, Poznań 1994, s. 12.

równocześnie zawsze, dopóki żyje, nie został pozbawiony szansy na poprawę, na powrót do siebie, nawrócenie, a tym samym odnowienie w sobie obrazu Bożego. W tym to kontekście rozumiane są słowa papieskie skierowane do podopiecznych służb penitencjarnych podczas wizyty w więzieniu w Płocku w 1991 roku: „Jesteście skazani, to prawda, ale nie potępieni”⁴⁷. W orędziu z 24 czerwca 2000 r. na jubileusz w więzieniach Jan Paweł II przypominał, że wszelki czas należy do Boga, także czas uwięzienia, dlatego należy go odpowiednio przeżywać: jako czas prawdy, pokory, pokuty, a także wiary. W związku z tym władzom publicznym, które w myśl przepisów prawa pozbawiają wolności osobistej istotę ludzką, ujmując jakby w nawias dłuższy lub krótszy okres jej życia, zwracał uwagę, że nie mają władzy nad czasem więzionego człowieka. Z kolei odbywających w więzieniu karę na tej samej zasadzie wzywał, aby nie żyli tak, jakby czas tam spędzony został im nieodwołalnie odebrany⁴⁸.

W odniesieniu do istoty i funkcji systemu penitencjarnego Jan Paweł II przypominał, że więzienie ma sens, gdy służy odnowie człowieka, a czas uwięzienia służy wewnętrznemu dojrzywaniu do bycia wolnym. Więzienie nie może być natomiast, zdaniem Ojca Świętego, środowiskiem antywychowawczym, uczącym bezczynności czy wręcz wpajającym złe skłonności. „Człowiek odbywający karę nie powinien żyć tak, jak gdyby czas spędzony w więzieniu został mu nieodwołalnie odebrany. Także czas uwięzienia należy do Boga i tak go trzeba przeżywać”⁴⁹. Więzienie zatem to miejsce i czas, w którym kara służy odzyskaniu fundamentalnych wartości poprzez wysiłek pogłębiania własnej tożsamości⁵⁰. Aby więzień tak właśnie mógł ten czas spożytkować ku własnemu i społecznemu dobru, zarządzanie życiem więziennym musi być inspirowane i podporządkowane idei, według której kara winna być skierowana ku zapewnieniu wyzwolenia winowajcy i służyć jego aktywnemu przywróceniu do tkanki społecznej, poza naprawieniem naruszonego porządku⁵¹. Ponadczasowa atrakcyjność papieskiego przesłania pedagogicznego zdaje się uwzględniać kwestię

⁴⁷ Jan Paweł II, *Ewangelia więzień. Przemówienie do więźniów w zakładzie karnym, Płock 1991*, „L'Osservatore Romano”, (wyd. pol.), 1991, nr 6.

⁴⁸ Jan Paweł II, *Orędzie na Jubileusz w więzieniach*, „L'Osservatore Romano”, (wyd. pol.) 2000, nr 9, s. 8.

⁴⁹ Tamże, s. 7.

⁵⁰ Jan Paweł II, *Przemówienie do więźniów zakładu karnego w Caltanissetta, 10 maja 1993 r.*, „L'Osservatore Romano”, (wyd. pol.), 1993, nr 7.

⁵¹ Jan Paweł II, *Przemówienie na zakończenie Rzymskiego Zjazdu Kapelanów Więzień* [w:] tenże, *Nauczanie papieskie*, t. VI, z. 2, Poznań-Warszawa 1983, s. 543.

złożoności procesu wychowania i osobniczej historii kształtowania się osobowości każdego człowieka, również pozbawionego wolności⁵².

Zadania kapelanów realizowane w jednostkach penitencjarnych

Na pracę duszpasterską kościołów w środowisku więziennym składa się wiele działań⁵³. Zgodnie z tradycją chrześcijańską należą do nich trzy główne obszary działalności: sakramentalny, ewangelizacyjny (katechetyczny) oraz charytatywny (Caritas). Obecność Kościołów, stowarzyszeń i związków wyznaniowych nie ogranicza się wyłącznie do wymienionych form aktywności, ale podejmowane inicjatywy mają niejednokrotnie wymiar społeczny, kulturalny, oświatowy oraz sportowy i wyraźnie wpisują się w szeroką gamę oddziaływań penitencjarnych⁵⁴.

Dekret misyjny Soboru Watykańskiego II *Ad gentes* mówi o trzech rodzajach odbiorców, do których skierowane jest chrześcijańskie orędzie zbawcze, a mianowicie o katolikach, wyznawcach innych religii chrześcijańskich i niechrześcijanach. Jednocześnie Dekret wyróżnia: działalność duszpasterską wśród wiernych, przedsięwzięcia zmierzające do przywrócenia jedności wśród chrześcijan i działalność misyjną⁵⁵. W *Evangelii nuntiandi* Paweł VI również wylicza trzy grupy ludzi, którym Ewangelia Jezusa Chrystusa winna być zwiastowana. Należą do nich: ci, którzy nie są jeszcze chrześcijanami, chrześcijanie, którym potrzeba pomocy, aby ich wiara nie ustała, oraz ci, którzy już nie są chrześcijanami, gdyż pozostają poza nawiasem życia zgodnego z Ewangelią⁵⁶. Podział ten pozwala wyróżnić następujące rodzaje ewangelizacji: ewangelizację

⁵² Zob. K. Wierzbicki, *Nauczanie Jana Pawła II jako środek resocjalizacji więźniów w Zakładzie Karnym w Chełmie*, [w:] Konovaluk, S. Nazaruk, M. Nowak, (red.), *Wykluczenie społeczne, czynniki ryzyka, profilaktyka, remedia*, EBiała Podlaska 2011, s. 349–359.

⁵³ P. Wojtas, *Duszpasterska pomoc w społecznej readaptacji osobom przebywającym w jednostkach penitencjarnych*, [w:] „Roczniki Pedagogiczne”, t. 11(47), 2019, s. 507–524.

⁵⁴ Por. J. D. Pol., *Duszpasterstwo więzienne w Polsce w perspektywie 25 lat doświadczeń pastoralno-resocjalizacyjnych*, [w:] „Przegląd Więziennictwa Polskiego”, nr 96, Warszawa 2017, s. 103.

⁵⁵ K. Pierzchała, *Resocjalizacyjna rola kapelana więziennego w polskim systemie penitencjarnym. Analiza pedagogiczna*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2012, s. 149.

⁵⁶ K. Wierzbicki, *Duszpasterstwo więzienne na tle kondycji religijnej skazanych*, [w:] S. Bębas (red.), *Szanse i zagrożenia resocjalizacji penitencjarnej*, Oficyna Wydawnicza WSETiNS, Kielce 2012, s. 275–285.

misyjną, ewangelizację pastoralną i reewangelizację, czyli ewangelizację powtórna⁵⁷.

W działalności duszpasterskiej realizowanej wobec osób pozbawionych wolności powszechne jest organizowanie rekolekcji, katechez i spotkań modlitewnych. Dzięki inicjatywie kapelanów i osób wspomagających osadzeni mają możliwość udziału w koncertach zespołów muzycznych, chórów i solistów z kręgu piosenki i pieśni religijnej⁵⁸. Coraz częściej dochodzi do współorganizowania z kościołami i związkami wyznaniowymi zajęć profilaktycznych i terapeutycznych w dziedzinie uzależnień, imprez sportowych, pielgrzymek pieszych, rowerowych i autokarowych, a także spotkań z ciekawymi ludźmi. Wymienione formy działalności duszpasterskiej uwzględniają nie tylko potrzeby religijne samych skazanych, ale służą także przeciwdziałaniu wzajemnej demoralizacji, ochronie społeczeństwa przed przestępczością, bezpieczeństwu skazanych, ich readaptacji społecznej, przez co w czynny sposób realizują cele, jakim służy wykonywanie kary pozbawienia wolności⁵⁹. Z reguły mają one systematyczny i planowy charakter, wpisując się w program funkcjonowania jednostek penitencjarnych w środowisku lokalnym.

Osoby zaangażowane w działalność duszpasterską wykazują dużą aktywność i ofiarność w swojej pracy oraz zrozumienie dla pewnych odmienności, które wynikają z miejsca świadczenia posług i charakteru penitentów⁶⁰.

Istnieje wyraźny związek pomiędzy działalnością duszpasterzy więziennych a ich etatowym zatrudnieniem. Zatrudnienie kapelana na etat lub jego część skutkuje większą liczbą podejmowanych przez niego aktywności. Wiąże osobę duchowną z instytucją, w której pełni posługę, pozwalając na wytworzenie bliższych relacji nie tylko z osadzonymi, ale także z kadrą więzienną, w tym zwłaszcza z kierownictwem jednostek. Osoby duchowne i ich pomocnicy stają się w warunkach zakładów

⁵⁷ Dla porządku terminologicznego należy także podkreślić, że od czasów *Ewangelii nuntiandi* termin „ewangelizacja” w znaczeniu ogólnym jest synonimem wszelkiej działalności apostołskiej, zastępując często we współczesnej refleksji pojęcie „apostolstwo”. Łączy się z nim ściśle termin „misja”, który oznacza posłanie przez Chrystusa, wypełnianie zbawczej misji. Funkcjonalnie „apostolstwo” i „misja” oznaczają więc to samo i zawierają w sobie dwa aspekty znaczeniowe: być wysłanym przez kogoś oraz mieć zleconą misję do wypełnienia. Oba te pojęcia łączy dziś w sobie termin „ewangelizacja” w swym szerokim ujęciu. Zob. F. Blachnicki, *Nam została powierzona Ewangelia*, Wydawnictwo Światło-Życie Kraków 2007, s. 12–19.

⁵⁸ K. Pierzchała, *Destygmatyzacja przestępców w świetle Magisterium Kościoła oraz poglądów na resocjalizację*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2016.

⁵⁹ W. Woźniak, *Duszpasterstwo więzienne a resocjalizacja*, [w:] „Studia Teologiczne”, 2002, 20, s. 225–242.

⁶⁰ Tamże, s. 240.

penitencjarnych nie tylko katalizatorami, łagodzącymi stosunki i obyczaje w środowisku osadzonych, ale ich obecność osłabia także niechęć i agresję pomiędzy osadzonymi a personelem⁶¹.

Sprawowanie posługi duszpasterskiej w zakładach karnych umacnia proces resocjalizacji poprzez pomoc w budowaniu postaw moralnych i krzewienie pozytywnych wartości. Efektem oddziaływań religijnych są więzi wspólnoty, dające skazanym poczucie społecznego wsparcia, tym bardziej, że oddziaływania kościołów i związków wyznaniowych nie ograniczają się wyłącznie do aktywności i treści typowo religijnych, ale niejednokrotnie obejmują również zakres wartości ogólnospołecznych. Formalną podstawę do pełnienia posługi duszpasterskiej w środowisku osób pozbawionych wolności stanowi skierowanie zwierzchniej władzy duchownej⁶². Najczęściej jest to dekret biskupi bądź pismo członka lub członków kolegium rady danego związku wyznaniowego.

W dokumentach tych określa się miejsce pełnienia posługi duszpasterskiej oraz czas jej rozpoczęcia. Natomiast sposób, czas i miejsce realizowania tych zadań zapisane są w porządkach wewnętrznych poszczególnych zakładów karnych i aresztów śledczych wydawanych w formie zarządzeń dyrektorów jednostek penitencjarnych. Z kolei zaś szczegółowe zasady wykonywania praktyk i korzystania z posług religijnych w zakładach karnych i aresztach śledczych zostały wskazane w stosowanym rozporządzeniu ministerialnym, wydanym na podstawie ustawy kodeks karny wykonawczy⁶³.

⁶¹ W Polsce posługę duszpasterską w jednostkach penitencjarnych podległym 13 Okręgowym Inspektoratów Służby Więziennej realizuje ok. 200 kapelanów. Forma zatrudnienia to najczęściej etat cząstkowy lub wolontariat. Zadania w zakresie działalności duszpasterskiej w zakładach karnych i aresztach śledczych prowadzonej wobec osadzonych koordynuje Rada Duszpasterstwa Więziennego, stanowiąca organ doradczy i opiniodawczy Dyrektora Generalnego Służby Więziennej. W składzie Rady Duszpasterstwa Więziennego znajdują się naczelnicy kapelani więzienni Kościoła Rzymsko-Katolickiego, Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego oraz Kościoła Prawosławnego. Zob. <https://www.sw.gov.pl/jednostka/rada-duszpasterstwa-wieziennego>.

⁶² M. Bielecki, *Wolność religijna Kościołów i związków wyznaniowych według regulacji polskiego prawa karnego*, [w:] „Nurt SVD”, 2018, 2, s. 215–231.

⁶³ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 2 września 2003 roku w sprawie szczegółowych zasad wykonywania praktyk religijnych i korzystania z posług religijnych w zakładach karnych i aresztach śledczych, Dz. U. z 2003 r. nr 159, poz. 1546.

Zakończenie

Polskie duszpasterstwo więzienne chętnie korzysta z doświadczeń duszpasterzy różnych wyznań, dzięki czemu ubogaca się środowisko osadzonych i kadry penitencjarnej, która w ramach wspólnoty, może poznawać, lepiej rozumieć innych, zbliżyć się do nich, wzmacniać tolerancję, siłę akceptacji i rozwijać swoje duchowe wnętrze.

Rolą kapelanów więziennych jest zaspokajanie potrzeb religijnych więźniów, ale konkretne działania różnią się w zależności od stanu i obiektu. Większość kapelanów twierdzi, że wykonują szeroki zakres funkcji – od administrowania programami religijnymi, przez szkolenie wolontariuszy, po doradzanie innym członkom personelu więziennego. Jednak zdaniem wielu kapelanów ich najważniejszą rolą jest osobiste prowadzenie nabożeństw religijnych, zapewnienie edukacji religijnej i doradzanie więźniom.

Istnieje również zasadnicze pytanie o rolę kapelanów więziennych w stale rosnącej kulturze wieloetnicznej i wielowyznaniowej populacji więziennej. Rozważając kwestię prawa do wolności religijnej i rehabilitacji moralnej więźniów, należy jednoznacznie wskazać, że współczesne więzienie pozostawia każdemu człowiekowi możliwość dokonania zasadniczego wyboru. Podczas odbywania kary skazany może poddać weryfikacji swoje dotychczasowe postępowanie, które doprowadziło go do konfliktu z prawem⁶⁴. Zwłaszcza dziś – przekonywał Jan Paweł II w *Pastores dabo vobis* (1992) – „Kościół potrzebuje kapłanów, którzy bezwzględnie i w pełni przeżywają tajemnicę Chrystusa i potrafią wypracować nowy styl życia duszpasterskiego, w głębokiej jedności z papieżem, biskupami i z innymi kapłanami oraz w owocnej współpracy z wiernymi świeckimi, szanując i rozwijając różne role, charyzmaty i posługi we wspólnocie kościelnej”⁶⁵. Tak więc nowy styl kapłańskiej posługi, zrozumienie i docenienie niezastąpionej roli wiernych świeckich, zdrowa współpraca świeckich w ministerialnej posłudze kapłanów, faktyczna realizacja wewnątrzkościelnego dialogu oraz wykorzystywanie w praktyce zasady pomocniczości, to są warunki *sine qua non*, dzięki którym jest możliwe podejmowanie konkretnych działań w ramach misji ewangelizacyjnej.

⁶⁴ Por. M. Rusecki, *Wychowanie religijne w rodzinie*, [w:] *Religijno-moralny wymiar rozwoju i wychowania*, (red.), A. Rynio, K. Braun, A. Lendzion, D. Opozda, Lublin 2012, s. 303.

⁶⁵ https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/apost_exhortations/documents/hf_jp-ii_exh_25031992_pastores-dabo-vobis.html

Biorąc pod uwagę te uwarunkowania, można wskazać na kluczowe pojęcie miejsca w strategii ewangelizacji. Jest nim również więzienie, w którym wspólnota osób, grupa skazanych, uczestniczy w aktywności ewangelizacyjnej Kościoła. Jako że centralnym problemem pastoralnym Kościoła dnia dzisiejszego jest kryzys środowiska chrześcijańskiego, dlatego też podstawowym postulatem jest, aby całe duszpasterstwo więzienne służyło formowaniu wspólnot wychowawczych, wspierając proces resocjalizacji, opartej na konkretnych projektach odnowy, zmianach w myśleniu, postaw jednostki, które prowadziłyby do zmniejszenia (lub braku) występowania zachowań dewiacyjnych w przyszłości ⁶⁶.

Jednocześnie ważne jest, aby pamiętać, że koncepcja resocjalizacji polegająca na przywróceniu jednostce jej pierwotnych praw, obejmowała również zadośćuczynienie ofierze. W tym sensie rehabilitacja nie zależy od zmiany postaw i zachowań, ale jest uprawnieniem, które wynika z wykonania prawnie narzuconego zadania. Tak rozumiana rehabilitacja jest prawem przysługującym osobom, które skrzywdziły i koncepcyjnie różni się od jakiegokolwiek przemiany osobistej podczas pobytu w izolacji, która w żaden sposób nie gwarantuje właściwego zachowania w warunkach wolnościowych. Wręcz przeciwnie, w dalszym ciągu stawia przed osadzonymi i kadrą penitencjarną szczególne wyzwania w związku z założeniami osiągnięcia celów wykonywania kary pozbawienia wolności, uwzględniających ciągłość interwencji i wsparcia po zwolnieniu z zakładu karnego.

⁶⁶ Por. B. Biela, *Uwarunkowania i punkt ciężkości nowej ewangelizacji w Polsce*, [w:] B. Biela, (red.), *Nowa ewangelizacja wyzwaniem dla Kościoła w Polsce*, Wydawnictwo Emmanuel, Katowice 2011, s. 135–178.

Bibliografia

Publikacje:

- Bedyński K., *Duszpasterstwo więzienne w Polsce. Zarys historyczny*, First Business Collage, Warszawa 1994.
- Bębas S., *Rola religii i duszpasterstwa więziennego w pracy penitencjarnej*, [w:] S. Bębas (red.), *Współczesne oblicze resocjalizacji penitencjarnej*, Radom 2010.
- Biela B., *Uwarunkowania i punkt ciężkości nowej ewangelizacji w Polsce*, [w:] B. Biela (red.), *Nowa ewangelizacja wyzwaniem dla Kościoła w Polsce*, Wydawnictwo Emmanuel, Katowice 2011.
- Bielecki M., *Wolność religijna Kościołów i związków wyznaniowych według regulacji polskiego prawa karnego*, [w:] „Nurt SVD”, 2018, 2.
- Błachnicki F., *Nam została powierzona Ewangelia*, Wydawnictwo Światło-Życie Kraków 2007.
- Fidelus A., *Determinanty readaptacji społecznej skazanych*, Wydawnictwo UKSW, Warszawa 2012.
- Fidelus A., *Uwarunkowania readaptacji społecznej skazanych – podstawy teoretyczne i aspekty praktyczne. w poszukiwaniu*, [w:] „The Prison System Review”, nr 107, 2020.
- Fromm E., *Szkice z psychologii religii*, PIW, Warszawa 1980.
- Goffman E., *Asylums*, [w:] „Modern Sociology: Introductory Readings”, P. Worsley (red.), London 1961.
- Griffith J.L., Griffith M.E., *Odkrywanie duchowości w psychoterapii*, tłum. K. Gdowska, Kraków 2008.
- Jan Paweł II, *Encyklika Veritatis splendor*, Watykan 1993, n. 106.
- Jan Paweł II, *Ewangelia więzień. Przemówienie do więźniów w zakładzie karnym*, Płock 1991, „L'Osservatore Romano”, (wyd. pol.), 1991, nr 6.
- Jan Paweł II, *Orędzie na Jubileusz w więzieniach*, „L'Osservatore Romano”, (wyd. pol.) 2000, nr 9.
- Jan Paweł II, *Przemówienie do więźniów zakładu karnego w Caltanissetta, 10 maja 1993 r.*, „L'Osservatore Romano”, (wyd. pol.), 1993, nr 7.
- Jan Paweł II, *Przemówienie na zakończenie Rzymskiego Zjazdu Kapelanów Więzień*, [w:] tenże, *Nauczanie papieskie*, t. VI, z. 2, Poznań-Warszawa 1983. *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Wydawca: Pallottinum, Poznań 1994.
- Korwin-Szymanowska A., *Charakterystyka recydywistów zwalnianych z zakładów karnych i ich sytuacji życiowej (na podstawie wyników badań zakończonych w 2002 r.)*, [w:] „Przegląd Więziennictwa Polskiego”, nr 38–39, Warszawa 2003.

- Kozielecki J., *Koncepcje psychologiczne człowieka*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2000.
- Kwieciński A., *Podstawy prawne realizacji prawa do wolności religijnej w warunkach izolacji penitencjarnej. Rozważania na marginesie dyskusji o zjawisku multikulturowości populacji więziennej*, [w:] „Przegląd Prawa i Administracji”, 2015, 100.
- Lasocik Z., *Praktyki religijne więźniów*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1993.
- Lewicka-Zelent A., Pytko A., *Opinie więźniów na temat wykonywanej przez nich pracy podczas odbywania kary pozbawienia wolności w polskich zakładach karnych*, [w:] „Studia Prawnicze KUL”, (2), 2023.
- Lewicka-Zelent A., Pytko A., *Opinions of prisoners and penitentiary educators on performance of work by persons deprived of liberty*, [w:] „Resocjalizacja Polska”, 2021, (21).
- Mazurkiewicz E., *Problemy diagnostyki społecznej w praktyce pedagogicznej*, [w:] T. Pilch, R. Wroczyński (red.), *Metodologia pedagogiki społecznej*, Wydawnictwo Ossolineum, Wrocław 1974.
- Michalski J., *Edukacja i religia jako źródło rozwoju egzystencjalno-kognitywnego. Studium hermeneutyczno-krytyczne*, Toruń 2004.
- Miszewski K., “Good” and “bad” adaptation to prison isolation of Polish long-term prisoners in the light of Erving Goffman’s typology of adaptation, [w:] „The Prison Systems Review”, nr 118, Warszawa 2023.
- Miszewski K., *Readaptacja społeczna zwalnianych więźniów długoterminowych a powrót do przestępstwa*, [w:] „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze”, 2020, 590 (5).
- Nikołajew J., *Reguły Minimalne i Europejskie Reguły Więzienne a prawo więźniów do wolności sumienia i religii w Polsce*, [w:] „Studia z Prawa Wyznaniowego”, 2013, t. 16.
- Nowak M., *Metoda hermeneutyczna w pedagogice*, [w:] „Roczniki Nauk Społecznych KUL”, 1993, t. 21, nr 2.
- Nowak M., *Rozwój i jego wychowawcza wartość w pedagogice rozwoju według Jana Pawła II*, [w:] „Labor et Educatio”, nr 3.
- Pierzchała K., *Przejawy życia religijnego osób pozbawionych wolności*, [w:] „Kultura i Edukacja”, 2008, nr 1.
- Pierzchała K., *Destygmatyzacja przestępców w świetle Magisterium Kościoła oraz poglądów na resocjalizację*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2016.
- Pierzchała K., *Resocjalizacyjna rola kapelana więziennego w polskim systemie penitencjarnym. Analiza pedagogiczna*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2012.
- Pol J. D., *Duszpasterstwo więzienne w Polsce w perspektywie 25 lat doświadczeń pastoralno-resocjalizacyjnych*, [w:] „Przegląd Więziennictwa Polskiego”, nr 96, Warszawa 2017.
- Pospiszyl I., *Neopenologia – Spór O Sens Istnienia Resocjalizacji Penitencjarnej*, [w:] „Resocjalizacja Polska”, nr 22, 2021.

- Pospiszyl I., *Paradygmaty postępowania wobec sprawców przestępstw – wybrane zagadnienia*, [w:] „The Prison Systems Review”, nr 117, Warszawa 2022.
- Pytka A., *Rola i znaczenie oddziaływań wychowawczych funkcjonariuszy Służby Więziennej w pracy z osobami osadzonymi*, [w:] *Praca penitencjarna*, M. Kuryłowicz, M. Strzelec (red.), Wydawnictwo SWWS, Warszawa 2020.
- Pytka L., *Różne ujęcia definicji resocjalizacji*, [w:] B. Urban, M. J. Stanik (red.), *Resocjalizacja*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 2007.
- Rusecki M., *Wychowanie religijne w rodzinie*, [w:] *Religijno-moralny wymiar rozwoju i wychowania*, (red.), A. Rynio, K. Braun, A. Lendzion, D. Opozda, Lublin 2012.
- Siemaszko A., *Przestępczość wielokrotnych recydywistów i stosowana wobec nich polityka karna*, [w:] „Archiwum Kryminologii”, 1983, (X).
- Stępnia P., *Resocjalizacja (nie)urojona. O zawłaszczaniu przestrzeni penitencjarnej*, Difin, Warszawa 2017.
- Surzykiewicz J., *Religia, religijność i duchowość jako zasoby osobowe i kapitał społeczny w pedagogice społecznej/pracy socjalnej*, [w:] „Pedagogika Społeczna”, 2015, nr 1 (55).
- Szymanowska A., *Czynniki sprzyjające i utrudniające readaptację społeczną recydywistów* [w:] *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w Polsce – w poszukiwaniu skuteczności*, H. Machel (red.), Gdańsk 2006.
- Szymanowski T., *Dalsze losy nieletnich i młodocianych sprawców przestępstw. Rozmiary recydywy u młodocianych więźniów po upływie 10 lat od ich zwolnienia z zakładów karnych*, [w:] „Archiwum Kryminologii”, nr VI, 1974.
- Uzasadnienie rządowego projektu kodeksu karnego wykonawczego* [w:] *Nowe kodeksy karne z 1997 r. z uzasadnieniami 1998*.
- Wieczorek L., *Wdrażanie standardów Rady Europy w zakresie wykonywania kary pozbawienia wolności na przykładzie wybranych instytucji prawa europejskiego i prawa polskiego*, [w:] „Przegląd Więziennictwa Polskiego”, nr 100, Warszawa 2018.
- Wierzbicki K., *Badania naukowe w środowisku więziennym*, [w:] „Forum Penitencjarne”, nr 3, 2015.
- Wierzbicki K., *Duszpasterstwo więzienne na tle kondycji religijnej skazanych*, [w:] *Szanse i zagrożenia resocjalizacji penitencjarnej*, S. Bębas (red.), Oficyna Wydawnicza WSETiNS, Kielce 2012.
- Wierzbicki K., Gałek D., Stańczuk M., *Selected problematic issues concerning penitentiary practice*, [w:] „International Journal of New Economics and Social Sciences”, 2022.
- Wierzbicki K., *Podstawy prawne udziału społeczeństwa w resocjalizacji skazanych zagrożonych wykluczeniem społecznym* [w:] A. Grzędzińska, K. Majdzińska, A. Sulowska (red.), *Ubóstwo i wykluczenie. Wymiar ekonomiczny, społeczny i polityczny*, Wydawca: Szkoła Główna Handlowa – Bramasole Public Relations & Publishing House, Warszawa 2010.

- Wierzbicki K., *Praktyki religijne osób pozbawionych wolności w Zakładzie Karnym w Chełmie*, [w:] *Wolność sumienia i religii osób pozbawionych wolności. Aspekty prawne i praktyczne*, J. Nikołajew, K. Walczuk (red.), Wydawnictwo Diecezji Siedleckiej UNITAS, Siedlce 2016.
- Wierzbicki K., *Warunki izolacji penitencjarnej a wizja procesu resocjalizacji*, [w:] *Współczesne zagrożenia. Formy i skutki*, Jan Zimny (red.), Stalowa Wola 2013.
- Wierzbicki K., *Nauczanie Jana Pawła II jako środek resocjalizacji więźniów w Zakładzie Karnym w Chełmie*, [w:] *Wykluczenie społeczne, czynniki ryzyka, profilaktyka, remedia*, E. Konovaluk, S. Nazaruk, M. Nowak, (red.), Biała Podlaska 2011.
- Wojtas P., *Duszpasterska pomoc w społecznej readaptacji osobom przebywającym w jednostkach penitencjarnych*, [w:] „Roczniki Pedagogiczne”, t. 11(47), 2019.
- Wojtyła K., *Rozważania pastoralne o rodzinie*, [w:] „Rocznik Nauk Społecznych”, 1975, t. III.
- Woźniak W., *Duszpasterstwo więzienne a resocjalizacja*, [w:] „Studia Teologiczne”, 2002, 20.
- Zimbardo P. G., Maslach C. and Haney C., *Reflections on the Stanford Prison Experiment: Genesis, transformations, consequences*, [w:] *Obedience to authority: Current Perspectives on the Milgram paradigm*, T. Blass (red.), Mahwah, N.J., Erlbaum, 2000.

Akty prawne:

- Powszechna deklaracja praw człowieka – Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 217 A (III), proklamowana i przyjęta w Paryżu w dnia 10 grudnia 1948 r.
- Konwencja w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 10 grudnia 1984 r. (Dz. U. z dnia 2 grudnia 1989 r.).
- Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., (Dz.U. z 1997 nr 78, poz. 483).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. *Kodeks karny wykonawczy*, (Dz. U. z 2023 r. poz. 127).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 2 września 2003 roku w sprawie szczegółowych zasad wykonywania praktyk religijnych i korzystania z usług religijnych w zakładach karnych i aresztach śledczych, (Dz. U. z 2003 r. nr 159, poz. 1546).
- Rozporządzenia Prezesa Rady Ministrów z dnia 28 grudnia 2016 r. w sprawie współdziałania podmiotów w wykonywaniu kar, środków karnych, kompensacyjnych, zabezpieczających, zapobiegawczych oraz przepadku, a także społecznej kontroli nad ich wykonywaniem, (Dz.U. z 2016 r. poz. 2305).

Źródła internetowe:

- <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/nik-o-readaptacji-spoecznej-skazanych-na-wieloletnie-kary-pozbawienia-wolnosci.html>

<https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/reguly-nelsona-mandeli>

<https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/konwencja-w-sprawie-zakazu-stosowania-tortur-oraz-innego-okrutnego-nieludzkiego-lub-ponizajacego-traktowania-albo-karana>

<https://edu.cossw.pl/file/redirect.php?f=WxJcOvIKzW>

<https://www.sw.gov.pl/jednostka/rada-duszpasterstwa-wieziennego>

https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/apost_exhortations/documents/hf_jp-ii_exh_25031992_pastores-dabo-vobis.html

